

3. Кирьянова Е.Н. Влияние неадекватной самооценки на профессиональную эффективность специалиста / Е.Н. Кирьянова // Управление персоналом. – 2000. – № 6. – С. 68-70.

4. Родина О.Н. Предпосылки успеха в труде психолога / О.Н. Родина // Вестник МГУ. – Сер. 14. Психология. – 2000. – № 4. – С. 55-65.

5. Скрипкина Т.П. Доверие к себе как условие развития личности / Т.П. Скрипкина // Вопросы психологии. – 2002. – № 1. – С. 95-103.

6. Швальбе Б. Личность, карьера, успех / Б. Швальбе, Х. Швальбе. – М., 1993. – 239 с.

УДК 159. 923.2

ЕМПІРИЧНЕ ОБСТЕЖЕННЯ САМОДЕТЕРМІНАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

Мар'яненко Л.В.

У статті надається характеристика здійсненого емпіричного дослідження самодетермінації пізнавальної діяльності учнів. На основі психологічного аналізу одержаних даних виявляються умови сприятливого розвитку самодетермінації пізнавальної діяльності за умови, коли учень вже здійснив професійне самовизначення.

Ключові слова: самодетермінація, пізнавальна діяльність, зовнішні і внутрішні умови розвитку самодетермінації, шкали діагностичної методики

В статье подробно характеризуется предварительное исследование самодетерминации учениками их познавательной деятельности при условии, когда ими уже осуществлено профессиональное самоопределение. На основе психологического анализа полученных данных определяются условия благоприятного становления самодетерминации.

Ключевые слова: самодетерминация, познавательная деятельность, внешние и внутренние условия развития самодетерминации, шкалы диагностической методики.

The article details characterized the preliminary research of self-determination by students of their informative activity when they carried already out professional self-determination. On the basis of the psychological analysis of the received data conditions of favorable formation of self-determination are defined.

Key words: Self-determination, cognitive activity, external and internal conditions of development of self-determination, the scale of diagnostic technique.

Мета дослідження – визначити позитивні впливи на самодетермінацію учнями пізнавальної діяльності і з'ясувати сприятливі умови самодетермінації не тільки пізнавальної діяльності, а життєдіяльності особистості в цілому. На цій основі визначити шкали розширення діагностичної методики.

Вступ до проблеми. Згідно з поглядами Р.Райана і Е. Десі, за сприятливих обставин у дитини вже у 7-12 років може сформуватися почуття компетентності, яку супроводжують такі регулятивні механізми як ідентифікація й імітація. Базова каузальна (причинна) орієнтація у дитини може бути сформована вже до 12 років. Базовий вид каузальної орієнтації (внутрішній (самоактуалізувальний), зовнішній (контрольований ззовні) чи безособовий (невротичний)) (уточнення – мої Л.М.) починає справляти істотний вплив на поведінку і пізнавальну (творчу) діяльність учня, зокрема, на характер його поведінки у взаєминах з іншими людьми, а також на процес організації учбової (пізнавальної, творчої) діяльності. Вид каузальної орієнтації впливає і на вибір свободи – позитивної чи негативної і водночас – своєї, або чужої. Саме від цього залежить великою мірою те, чи розкриється внутрішній потенціал учня, чи залишиться заблокованим. Отже, Р. Райан і Е. Десі виокремлюють внутрішню, зовнішню і безособову каузальні орієнтації. Схарактеризуємо більш докладно ці види каузальної (причинної) орієнтації.

Психологічна характеристика внутрішньої каузальної орієнтації є такою. Якщо учень має всі умови (внутрішні і зовнішні) для розвитку внутрішньої каузальної орієнтації, то він здатний успішно вирішувати всі проблеми власної автономії, а саме: спроможний правильно здійснити вибір поведінки відповідно до будь-якої ситуації, що виникла; правильно спланувати і організувати свою навчально-пізнавальну діяльність, а також спроможний правильно і самостійно вирішувати проблеми і розв'язувати конфлікти компетентності та міжособистісні конфлікти – все те, що пов'язане з рівнем знань, досвідом і обізнаністю. Зрозуміло, що для цього треба бути обізнаним, вихованим, мати інтелектуальний потенціал, власний досвід, бути високоморальною і духовною особистістю, і мабуть – ще багато чого. Виникає запитання, чи не багато це для дитини до 12 років? Можна запевнити, що за сприятливих умов (правильне виховання з боку батьків, високий потенціал можливостей, інтенсивний розвиток) дитина до 12 років може демонструвати високий рівень самодетермінації. Завдяки правильному і самостійному розв'язанню конфліктів, вмінню поводитися з людьми, опануванню вміння додержуватися моральних правил у поведінці, а також на підставі творчих досягнень і успіхів в учбовій і пізнавальній діяльності у дитини розвивається психічне здоров'я, що характеризується

ся відсутністю невротичних і психопатичних реакцій, спокоєм, відчуттям щастя, самодостатності, поважним ставленням до інших і до себе. Дитина вже стає спроможною самостійно й правильно комбінувати внутрішню і зовнішню мотивацію поведінки та діяльності і чинить та діє узгоджено. Для внутрішньої каузальної орієнтації характерними є адекватна самооцінка, а також адекватне оцінювання дитиною того, що відбувається. Дитина з внутрішньою каузальною орієнтацією сприймає середовище таким, яким воно є насправді. Вона не схильна також до ілюзій і не вдається до захистів у разі міжособистісних або пізнавальних, учбових чи творчих чи своїх особистих проблем. Дитина з внутрішньою каузальною орієнтацією прагне працювати над кращим їхнім вирішенням.

Психологічна характеристика зовнішньої каузальної орієнтації (за Р. Райаном і Е. Десі). Учень має пізнавальну компетентність, тобто обізнаність і розуміння проблем, він може самостійно організувати власну пізнавальну діяльність. Але він занадто зорієнтований на зовнішніх обставинах і занадто скеровується ними. При цьому, учень не довіряє собі, своїй автономії. Він не спроможний самостійно прийняти рішення, здійснити правильний вибір вчинку чи дії у виникаючих ситуаціях. Причиною з'явлення зовнішньої каузальної орієнтації є здебільшого надмірна опіка батьків, їхній посилений контроль стосовно дитини, постійне пригнічування ними проявів будь-якої активності дитини. До того, ідентифікація, як механізм привласнення цінностей, не сформована, оскільки часто не виховані і самі цінності – вони відсутні, або залишаються на рівні знань, – дитина не керується ними у своїй поведінці і зокрема – у пізнавальній діяльності. Зовнішні команди вчителя лише привласнюються дитиною на рівні усвідомлення, учень не знає, що йому самому робити, в частіше – боїться покарань за свою самостійність. Самодетермінація не сформована. Учбова ситуація сприймається дитиною, як контрольована ззовні (переважно вчителем і частково – батьками).

Психологічна характеристика безособової каузальної орієнтації (за Р. Райаном і Е. Десі). Дитина відчуває безсилля, безпорадність, тому вона, як правило, відчужена від взаємодії з учителем, іншими учнями, батьками при організації учбової і пізнавальної діяльності. Їй властиві переживання психологічної неспроможності та пригніченості. Внаслідок низької компетентності й невміння здійснити правильний самостійний вибір (вчинку, дії, діяльності) у дитини часто виникають конфлікти і складнощі в міжособистісному спілкуванні. Через неспроможність адекватно розв'язувати поставлені перед нею пізнавальні задачі і конфлікти з'являються невротичні реакції, почуття безсилля, не-

вроз, депресія. Така дитина має амотивуючу мотиваційну підсистему (за термінологією Р. Райана і Е. Десі), тобто негативну мотивацію пізнавальної і учбової діяльності. Вона не здатна налагодити стосунки з іншими дітьми і дорослими. Їй властиві відчуженість та аутизм. Головне самоспричинення (об'рунтування для себе стратегій) поведінки і пізнавальної діяльності – відсторонитися від взаємодії, відійти в сторону, не втручатися в події.

Отже, щоб забезпечити розвиток самодетермінації необхідно формувати внутрішню духовність, моральність, ціннісний стрижень особистості, що дає можливість дитині правильно орієнтуватись у подіях життя і самостійно вибирати і об'рунтовувати стратегії і тактики поведінки.

Розроблена нами шкала діагностичної методики "Самодетермінація пізнавальної діяльності цінностями світогляду" представлена у вигляді анкети, спрямованої на самооцінку учнем власного усвідомлення ступеня вищих впливів з боку світогляду і світоглядних цінностей на пізнавальну діяльність, пізнання світу взагалі.

Гіпотеза дослідження. Має місце певний регулятивний вплив з боку сформованих світогляду і світоглядних цінностей особистості на пізнання, поведінку і спілкування, на різні види діяльності – зокрема, на пізнавальну діяльність. Цей вплив виявляється як самодетермінація (самоспричинювання особистістю власної діяльності і поведінки, забезпечення власної свободи вибору вчинків і дій відповідно до виникаючих обставин). Самодетермінація – це екзистенційний вид саморегуляції діяльності. Можливий вплив і внутрішніх, і зовнішніх чинників, які суб'єкт сприймає, відчуває і переживає і приймає або випрацьовує у собі, як внутрішні причини регуляції своєї поведінки і пізнавальної діяльності. Ці причини можуть бути позитивними і негативними, істинними (вірними) і оманливими (хибними). Водночас вони можуть бути переважно духовними, душевними, або матеріальними. За умови переваги позитивних або негативних причин розвивається перебіг відповідно позитивного або негативного спонування (спричинювання) суб'єктом своєї поведінки і діяльності, що у свою чергу сприяє становленню конструктивної або деструктивної самодетермінації, тобто справляння впливу на процес здійснення суб'єктом вільного вибору. Вид самодетермінації (конструктивна, деструктивна), а також її рівень (високий, середній, низький) впливають на розвиток і цілісність особистості. У разі деструктивної самодетермінації виникають особистісне роздвоєння, подвійна поведінка. У разі конструктивної самодетермінації має місце цілісність, самоактуалізація і переважає пряма поведінка особистості. Таким чином, для розвитку особистості необхідною умовою стає досягнення конструктивної самодетермінації поведінки,

спілкування і пізнання, – життєдіяльності і визначення психологічних умов її розвитку.

Здійснений теоретичний аналіз проблеми і попереднє анкетування дало змогу також гіпотетично визначити чотири рівні розвитку самодетермінації пізнавальної діяльності.

Передусім це – високий рівень самодетермінації пізнавальної діяльності, конструктивна самодетермінація.

Цей рівень характеризується тим, що в учня сформовано релігійний, переважно православний світогляд, оскільки Україна – православна держава; він має чіткі й усвідомлені картину і образ світу, переживає вплив світоглядних цінностей (релігійно-православних переконань) на своє пізнавальне спілкування, поведінку і діяльність (на пізнання і пізнання світу взагалі).

Світоглядні (духовні) переживання істини, добра, краси, винаючих саме через релігійний світогляд, справляють вплив і на креативний компонент пізнавальної діяльності (вибір пізнавальної інформації, її опрацювання і використання при розв'язанні пізнавальних задач і проблем. В особистості переважають духовні цінності буття – істина, добро, краса – на противагу душевним – наука, любов, дружба, спілкування – і матеріальним – статок, здоров'я, робота, визнання, матеріальне благополуччя. Учень відчуває, що світоглядні переживання і пізнавальна діяльність приймаються ним як вищі, аксіологічні цінності, що тісно пов'язані зі світоглядом й істотно регулюють поведінку, спілкування і пізнання, взагалі його життєдіяльності. У структурі саморегуляції поведінки і пізнавальної діяльності переважає самодетермінація як найвищий екзистенційний її рівень саморегуляції поведінки, спілкування і пізнання.

Середній рівень розвитку самодетермінації пізнавальної діяльності. Переважає атеїстичне і матеріалістичне світоглядне спрямування. В учня сформовані картина і образ світу. Він усвідомлює вплив світоглядних цінностей на свою поведінку, спілкування і пізнання, а також на діяльність, проте ці цінності не переживаються надто гостро. Переважають смислова саморегуляція і душевні цінності (наука, любов, дружба, спілкування). Цілісність особистості зберігається, людина не приховує своїх вподобань.

Низький рівень розвитку самодетермінації пізнавальної діяльності. Виявляється за умови, коли в учня переважає неусвідомлення світоглядних позицій. Оскільки світоглядні цінності не інтеріоризовані, тому відсутній і вплив світоглядних цінностей на пізнавальну діяльність. Образ і картина світу існують, але вони не переживаються як цінність. Период пізнання і пізнавальної діяльності не поєднується з цінностями

світогляду, не переживається як єдине ціле, оскільки домінують матеріальні цінності – статок, здоров'я, високооплачувана робота, визнання, престиж, першість, матеріальне благополуччя.

Рівень негативної (деструктивної) самодетермінації пізнавальної діяльності. Спостерігається усвідомлення, визначеність світоглядних уявлень, які – внаслідок їх соціальної небажаності суб'єкт змушений приховувати (містика, окультизм). Вплив негативних світоглядів на пізнавальну діяльність існує (пізнання зла), але він свідомо маскується. Образ і картина світу приховуються, оскільки вони суспільно небажані. Порушується цілісність особистості, відбувається її роздвоєння. Крім того, негативна духовність веде до поступової деградації особистості.

Розроблена нами методика "Самодетермінація пізнавальної діяльності" представлена у вигляді анкети спрямованої на самооцінювання учнем власного усвідомлення ступеня екзистенційних регуляцій з боку світогляду і світоглядних цінностей на свою пізнавальну діяльність, пізнання світу взагалі, спілкування.

Авторська анкета була підпорядкована здійсненню попереднього (пілотажного) дослідження впливу на самодетермінацію пізнавальної діяльності інших факторів – зовнішніх, і внутрішніх.

Наразі пропонуємо варіант анкети, що був апробований і містить шкалу "Вплив світоглядних цінностей на пізнавальну діяльність".

Шановні старшокласники (студенти)!

Уважно прочитайте твердження анкети, не пропускаючи жодного з них. Оберіть той варіант відповіді, який найбільше Вам підходить. Отримана інформація використовуватиметься тільки в узагальненій формі у наукових цілях.

1. Я маю, на мою думку, такий світогляд:

- а) атеїстичний;
- б) релігійний;
- в) містичний;
- г) не можу визначити.

2. Чи існують у мене картина світу (образ світу), світоглядні уявлення:

- а) існують;
- б) не існують.

3. Вибір цікавих для мене книг, або іншої пізнавальної інформації, на мою думку, зумовлюється моїм світоглядом:

- а) так;
- б) ні.

4. Я відчуваю, що наявні у мене картина світу, образ світу, світогляд впливають на мою поведінку:

а) так;

б) ні.

5. Я відчуваю, що наявні картина світу, образ світу, світогляд, переживання світоглядних цінностей:

а) впливає на моє особисте спілкування;

б) не впливає на моє особисте спілкування.

6. Я відчуваю, що наявні переживання світоглядних цінностей:

а) впливає на моє пізнання світу, пізнавальну діяльність, учбово-пізнавальну діяльність, учбово-професійну діяльність, професійно-пізнавальну діяльність;

б) не впливає на моє пізнання світу, пізнавальну діяльність, учбово-професійну діяльність, професійно-пізнавальну діяльність;

в) скоріше пізнання світу впливає на світогляд.

7. Для мене пізнання (пізнавальна діяльність, пізнавальне спілкування, пізнавальна поведінка) означає:

а) більше, ніж учбова (професійна діяльність) і більше, ніж особисте спілкування;

б) не більше, ніж спілкування і навчання (професійна діяльність);

в) пізнання не є такою вже важливою цінністю для мене.

Ключ

Наявність самодетермінації пізнавальної діяльності: 1(б); 2(а); 3(а); 4(а); 5(а); 6(а); 7(а)

Попереднє дослідження проводилося сумісно з О. Г. Угрин. У дослідженні взяли участь 174 досліджуваних першого курсу Львівського університету внутрішніх справ.

Експериментальний майданчик дослідження *

Методика "САМОАЛ" (вимір самоактуалізації). Показники: загальний показник самоактуалізації, орієнтація в часі, цінності самоактуалізації, потреба в пізнанні, погляд на природу людини, креативність, автономність, спонтанність, саморозуміння, аутосимпатія, контактність, гнучкість у спілкуванні.

Методика О. Угрин "Анкета сімейної ідентифікації". Показник методики – рівень сімейної ідентифікації.

Тест "Шкала сімейного оточення", або ШСО (R.H. Moos.), за С.Ю. Купріановим

Показники методики:

А. Показники стосунків між членами сім'ї

1. Згуртованість – ступінь, коли члени сім'ї піклуються один про одного, допомагають один одному, мають відчуття належності до сім'ї.

2. Експресивність – ступінь за якої цій сім'ї дозволяється відкрито діяти і виражати свої почуття.

3. Конфлікт – ступінь, коли в цій сім'ї має місце відкритий прояв гніву, агресії, конфліктних взаємин.

(* В опису експериментального майданчика жирним шрифтом виділені ті критерії, які дістали позитивну кореляцію з критерієм "самодетермінація пізнавальної діяльності цінностями світогляду")

Б. Показники особистісного зростання

1. Незалежність – ступінь, за якої члени сім'ї заохочуються до самоствердження, незалежності в обмірковуванні проблем й ухваленні рішень.

2. Орієнтація на досягнення – ступінь, коли різним видам діяльності (навчанню, роботі) надається характер досягнення і змагання.

3. Інтелектуально-культурна орієнтація – ступінь активності членів сім'ї в соціальній, інтелектуальній, культурній, політичній сферах діяльності.

4. Орієнтація на активний відпочинок – ступінь, коли сім'я бере участь у різних видах активного відпочинку і спорту.

5. Морально-етичні аспекти – ступінь сімейного поважання морально-етичних цінностей.

В. Показники управління сімейною системою

1. Організація – ступінь важливості для сім'ї порядку і організованості в плані структуризації сімейної активності, фінансового планування, чіткості і визначеності сімейних правил та обов'язків.

2. Контроль – ступінь ієрархійності сімейної організації, ригідності сімейних правил і процедур, контролю членами сім'ї один за одним [2].

Опитувальник Е. Шаффера "Ставлення батьків до своїх дітей і ставлення дітей до батьків", створений Е. Шаффером у 1965 році [8]. Опитувальник "Ставлення батьків до своїх дітей і ставлення дітей до батьків" (Е. Шаффер). Ця методика базується на теоретичному положенні про те, що виховну дію батьків (так, як це описують їхні діти) можна охарактеризувати за допомогою трьох факторних змінних: "сімейне приймання – сімейне відкидання", "психологічний контроль – психологічна автономія", "прихований контроль – відкритий контроль". Р. Райан і Е. Десі наголошують на важливості для розвитку самодетермінації саме таких стосунків з боку дорослих, як прийняття дітей батьками (якого б вони не були віку) і про надання їм можливості для самовираження. Тут важливий не контроль, а прийняття дітей батьками, беззаперечне розуміння ними дітей і позитивне ставлення батьків до дітей. Саме за таких умов розвивається самодетермінація як можливість і вміння особистістю самостійно здійснювати правильний вибір у поведінці і діяльності. Ці автори зазначають, що занадто посилений контроль гальмує становлення і прояв самодетермінації. Охарактеризувати наявність позитивного інтересу батька до свого сина можна

таким чином: психологічна підтримка сина у скрутному становищі, відкритість, ширий інтерес до його життя, внутрішнього світу, повага до його особистості, людської гідності, прагнення допомогти, любов до нього. Слід зазначити, що в методиці є твердження, коли у стосунках з боку батька підтримується право і бажання дітей на власну свободу. Відтак, саме у стосунках з батьками заохочується прояв позитивної самодетермінації – як забезпечення позитивної свободи (на противагу негативній свободі – егоїзму, свавілля, прояву негативних вчинків; у пізнавальній діяльності – це так звані похибки проти істини, усвідомлене відстоювання помилкової точки зору, усвідомлений вибір негативної чи оманливої, невірної інформації, підтасовування фактів, похибки в гіпотезах і т.п. Схильність до прояву позитивної свободи і конструктивна самодетермінація цієї свободи мають і можуть розвиватися у дитини сім'ї на психологічному тлі любові і поваги батьків до неї.

Показники методики: позитивний інтерес з боку батьків (підтримка батьків); директивність; ворожість, автономність, непослідовність.

Описання шкали позитивного інтересу в оцінці батька: (із сиром) Позитивний інтерес у стосунках розглядається як відсутність грубої сили, відсутність прагнення до нероздільної влади у спілкуванні. Досліджувані говорять про позитивний інтерес у випадках, коли батьки прагнуть досягти їх розташування і шанування батьківського авторитету, не удаючись до декларацій і догм. Психологічне ухвалення сина отцем засноване перш за все на довірі. При подібних стосунках характерним є прагнення знаходити всяку істину в суперечці, прислухаючись до різних аргументів і віддаючи перевагу логіці здорового глузду. Тут повністю заперечується будь-який конформізм.

Оцінка батька дочкою – шкала позитивного інтересу: позитивний інтерес отця до дочки описують як батьківську упевненість у собі, упевненість в тому, що важлива не горезвісна батьківська суворість, а увага, доброта і відвертість у стосунках. Психологічне ухвалення дочки характеризується відсутністю різких перепадів від всездозволеності до сурових покарань, тобто домінують теплі дружні взаємини з чітким усвідомленням меж того, що можна і чого не можна. Батьківські ж заборони в даному випадку діють тільки на тлі батьківської любові.

Щоб конкретизувати ставлення батьків до дітей, які позитивно сприяють розвитку самодетермінації дитини, розкриємо повністю шкалу позитивного інтересу з боку батька до дитини (за оцінкою дитини): отже, мій батько: 1. Дуже часто посміхається мені, 2. Коли у мене поганий настрій, радить мені заспокоїтися, 3. Дуже любить робити щось разом зі мною, 4. Коли мені сумно, намагається розвеселити і надихнути мене, 5. Завжди з розумінням вислуховує мої погляди і думки, 6.

Часто за щось хвалить мене, 7. Прагне відкрито довести, що любить мене, 8. Вважає, що я маю право на власну думку з кожного питання, 9. Завжди знаходить час для мене, коли це необхідно, 10. Завжди відверто відповість на будь-яке моє запитання.

Таким чином серед багатьох представлених стосунків (директивність, ворожість, непослідовність, автономність, позитивний інтерес) – саме ставлення батьків до дітей, які можна означити як "позитивний інтерес батьків" сприяють розвитку самодетермінації і проявам позитивної свободи дітей.

Методика "Діагностика рівня парціальної готовності до професійного саморозвитку" або "Карта самооцінки готовності до самоосвітньої діяльності" [9; 10].

Показники методики

- Мотиваційний компонент парціальної готовності до саморозвитку;
- Когнітивний компонент парціальної готовності до саморозвитку;
- Морально-вольовий компонент парціальної готовності до саморозвитку;

- Гностичний компонент парціальної готовності до саморозвитку;
- Комунікативний компонент парціальної готовності до саморозвитку;

- Здатність до самоуправління.

Опитувальник "Аспекти ідентичності" Доллінгера (AIO)

Показники методики

- Персональна ідентифікаційна орієнтація;
- Релігійна ідентифікаційна орієнтація;
- Соціальна ідентифікаційна орієнтація;
- Колективна ідентифікаційна орієнтація.

Психологічний опис даних кореляційного аналізу

Як показало дослідження, показник самодетермінації пізнавальної діяльності цінностями світогляду, одержаний за розробленою нами анкетною, найбільшою мірою залежить від такого феномена, як сімейна ідентифікація. В нашому експериментальному дослідженні сімейна ідентифікація визначалася за допомогою відповідної методики, розробленої О. Угрин. Саме на ідентифікацію як на позитивний регуляційний механізм на шляху до розвитку самодетермінації вказують у своїй концепції Р. Райан і Е. Десі [1; 2].

Високий рівень сімейної ідентифікації характеризується такими особливостями: врахування порад батьків; переконання, що успіхи життєдіяльності залежать від підтримки батьків; залежність вибору вчинків, дій учня від порад батьків; учень відчуває підтримку сім'ї у своїх починаннях, прагненнях, проблемах, виборі професії. В сім'ї пе-

реважає демократичний стиль спілкування. Досліджуваний вважає, що атмосфера в сім'ї сприятлива для його особистісного зростання і розвитку власних інтересів. Склалися довірливі, дружні стосунки з батьками. Високий рівень сімейної ідентифікації передбачає збіг власних цінностей учня із сімейними. Чим вищий рівень сімейної ідентифікації, тим вищий рівень і самодетермінації його пізнавальної діяльності, тобто тим сильніше найвищі екзистенціональні цінності впливають на регуляцію вибору стратегій і тактик пізнавальної діяльності і здійснення виборів поведінки за певних обставин. Отже, суб'єкт відчуває вплив світоглядних цінностей на спілкування, поведінку і пізнання – зокрема, на вибір, опрацювання і використання пізнавальної інформації, на вирішення пізнавальних проблем. Учень усвідомлює, що світоглядні переконання справляють регулювальний вплив на його пізнавальну діяльність і переживаються ним як аксіологічні цінності. Позитивний коефіцієнт кореляції при $r=0,01$.

Наразі перейдемо до психологічного аналізу взаємозв'язку між самодетермінацією пізнавальної діяльності учнів-старшокласників (студентів-першокурсників) і показником критерію "Організація управління сімейною системою". Високий показник критерію "Організація управління сімейною системою" свідчить про дружні стосунки між членами сім'ї, про згуртованість сім'ї, про почуття обов'язку членів сім'ї один перед одним, що підтверджує моральність, любов, взаємну прихильність і взаємну відповідальність членів сім'ї у стосунках між собою. Тут проявляється взаємоповага не на словах, а на ділі. Тому і спостерігається кореляційний зв'язок між показником "Самодетермінація пізнавальної діяльності цінностями світогляду" учнем і високим показником організації управління в сім'ї, де він живе. Позитивний коефіцієнт кореляції при $r=0,01$.

Перейдемо до психологічного аналізу взаємозв'язку між самодетермінацією пізнавальної діяльності цінностями світогляду і показником позитивного інтересу до учня з боку батька (з оцінки батька учнем). В нашому експериментальному дослідженні одержано позитивний коефіцієнт кореляції між показником самодетермінації учнем (студентом) пізнавальної діяльності (за нашою методикою) і показником високого позитивного інтересу до нього з боку батька в сім'ї. Це свідчить про те, що екзистенційний прояв свободи учня (студента) в пізнавальній діяльності, тобто екзистенційна саморегуляція цієї діяльності, забезпечується завдяки вихованню в сім'ї найвищих ціннісних (світоглядних) орієнтацій і втіленню цих орієнтацій у стосунках батьків і дітей (прагнення допомогти, підтримати, виявити любов, захистити, поважати думки один одного). Виявлений позитивний коефіцієнт кореляції при $r=0,01$.

Наразі переходимо до психологічного аналізу взаємозв'язку між самодетермінацією пізнавальної діяльності студентів і показником високої мотивації до парціального саморозвитку в обраній професійній діяльності. Самооцінка готовності до самоосвітньої пізнавальної діяльності в галузі професійного самовизначення включає в себе такі компоненти: мотиваційний, когнітивний, морально-вольовий, гностичний, організаційний, здатність до самоуправління у професійній самоосвітній діяльності. До мотиваційного компонента пізнавальної самоосвітньої діяльності в галузі професійного самовизначення увійшли такі критерії: 1) усвідомлення особистої та громадської важливості неперервного пізнання; 2) наявність стійких професійних і пізнавальних інтересів; 3) почуття обов'язку і відповідальності; 4) допитливість; 5) прагнення отримати високу оцінку за самоосвітню пізнавально-професійну діяльність у галузі професійного самовизначення; 6) потреба в самоосвіті; 7) потреба в самопізнанні; 8) впевненість у власних силах; 9) рангове місце пізнавальної потреби у професійній самоосвіті (за 9-бальною шкалою). Отже, мотиваційний компонент парціальної готовності старшокласника (студента) до професійної самоосвіти характеризується його прагненням підвищувати свій фаховий рівень, допитливістю, пізнавальним професійним інтересом, і, що є важливо з точки зору зв'язку із самодетермінацією – впевненістю у собі і відповідальністю. Взаємозв'язок між самодетермінацією пізнавальної діяльності цінностями світогляду і показником високої мотивації до парціального саморозвитку у визначеній професійній діяльності є позитивним при $p=0,01$.

Таким чином можна стверджувати на основі емпірично доведених фактів, що самодетермінація пізнавальної діяльності світоглядними цінностями має мотиваційну природу і пов'язана із особистісним саморозвитком, з розкриттям особистісного потенціалу учня.

Наступний психологічний аналіз – аналіз взаємозв'язку між самодетермінацією пізнавальної діяльності старшокласників (студентів) і показником високого рівня розвитку цінностей самоактуалізації особистості, – знов доводить розвивальну природу самодетермінації. В методиці "САМОАЛ" дається загальна характеристика шкали "Цінності самоактуалізації". Високий бал за цією шкалою свідчить про те, що людина поділяє цінності самоактуалізованої особистості, до яких відносяться такі: істина, добро, краса, цілісність, відсутність особистісної роздвоєності, звершення, справедливість, порядок, простота, легкість без зусилля, гра, самодостатність. Перевага цих цінностей у особистості свідчить про її прагнення до цілісного буття і здорових стосунків з людьми, далеке від бажання маніпулювати людьми у своїх інтересах.

Даємо характеристику сформованості цінностей самоактуалізації на підставі змістового аналізу тверджень шкали "Цінності самоактуалі-

ізації" за методикою "САМОАЛ". Повна відданість улюбленій справі; творчість переживається як цінність і дає задоволення, головні принципи життя розглядаються як найвищі цінності, які людина не може порушувати. Приміром, такі принципи життя, як робити добро і служити істині, здатність до глибоких почуттів, досягнення стану щастя, відсутність агресивності, наявність смислу життя.

Характеристика відсутності цінностей самоактуалізації на підставі змістового аналізу тверджень шкали "Ціннісні самоактуалізації" є такою. Відсутність у житті улюбленої справи; нелюбима робота; дефіцитарні цінності (статок, здоров'я, високооплачувана робота, визнання, першість, престиж, матеріальне благополуччя) переважають і є улюбленими для особистості. Безпринципність і самовиправдання, спрямованість на зовнішній ефект, демонстративність, легковажність почуттів, егоїзм, відсутність творчих здібностей, несформованість пізнавальної потреби, підвищена вимогливість до інших, дрібязковість, відчуття себе неспроможним і нещасним, наявність агресивності, відсутність мети життя, гордощі, небажання прощати, мстивість.

Сформованість цінностей самоактуалізації має тенденцію до позитивного кореляційного зв'язку з показником самодетермінації пізнавальної діяльності цінностями світогляду при $r=0,01$.

Отже, емпіричним шляхом підтверджено, що самодетермінація, як вищий екзистенційний рівень саморегуляції пізнавальної діяльності, пов'язана із сформованістю вищих цінностей буття – світоглядних, самодетермінація скеровує життя особистості через ці цінності за власним бажанням, завдяки свободі вибору самої особистості.

У результаті дослідження ми дійшли таких висновків:

1. Чим вищий рівень сімейної ідентифікації, тим вищий рівень і самодетермінації пізнавальної діяльності цінностями світогляду.

2. Схильність до прояву позитивної свободи і конструктивна самодетермінація цієї свободи можуть розвиватися в сім'ї на психологічному тлі любові і поваги батьків до своєї дитини.

3. Сформованість цінностей самоактуалізації має тенденцію до позитивного кореляційного зв'язку з показником самодетермінації пізнавальної діяльності цінностями світогляду.

4. Виявляється взаємозв'язок між самодетермінацією пізнавальної діяльності цінностями світогляду і показником високої мотивації до парціального саморозвитку в галузі пізнавальної діяльності професійного самовизначення.

5. Для більш ґрунтовного емпіричного дослідження само детермінації пізнавальної діяльності учнів до методики "Самодетермінація пізнавальної діяльності цінностями світогляду" бажано додати такі шкали:

"Внутрішня каузальна орієнтація", "Позитивний інтерес батьків", "Цінності самоактуалізації", "Позитивний морально-етичний потенціал", "Мотивація саморозвитку у пізнавальній діяльності обраної професії", "Організація сім'ї".

ЛІТЕРАТУРА

1. Дергачёва О.Е. Автономия и самодетерминация в психологии мотивации: теория Э. Деси и Р. Райана // Современная психология мотивации / Под ред. Д.А. Леонтьева. – М.; Смысл, 2002. – 343 с. С.103-122.

2. Ейдемиллер Е.Г., Добряков И.В., Никольская И.М. – Семейный диагноз и семейная психотерапия. – СПб. : 2003. С. 63-68.

3. Леонтьев Д.А. Психология свободы: к постановке проблемы самодетерминации личности // Психологический журнал. 2000, Т.21, №1, С.15-25.

4. Леонтьев Д.А. Предисловие к русскому изданию / Эммонс Р. Психология высших устремлений: мотивация и духовность личности / Пер. с англ.; Под ред. Д.А. Леонтьева. – М.: Смысл, 2004. – С.6-9.

5. Максименко С.Д., Кокун О.М., Тополов Є.В. Адаптація психодіагностичних методик: шкала досвіду агресивних впливів, шкала професійної автономності та шкала професійної мобільності // Практична психологія та соціальна робота. – 2011. – №3. – С. 25-31.

6. Мар'яненко Л.В. Самодетермінація як внутрішня психологічна умова активності, пізнання і розвитку особистості // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / За ред. С.Д. Максименка. Т. XII, част. 6. – К., 2010. – С. 224-232.

7. Мар'яненко Л.В. Емпіричне вивчення внутрішніх і зовнішніх чинників становлення самодетермінації професійно-пізнавальної діяльності студентів / Ліана Василівна Мар'яненко // II Міжнародна науково-практична конференція "Генеza буття особистості" (19-20 грудня 2011 року). – К.: ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2011. – Том II. – С. 268-270.

8. Психодиагностические методы изучения личности: Учебное пособие. Ред. и составитель : Т.А. Ратанова, Н.Ф. Шляхта. – М, 2000.

9. Сонин В.А. Психодиагностическое познание профессиональной деятельности. – СПб., 2004. – С. 169-178.

10. Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М.: Изд-во Института Психотерапии. 2000. – 490 с.